

UNIVERSITAT POLITÈCNICA DE VALÈNCIA

ESCOLA POLITÈCNICA SUPERIOR DE GANDIA

Grau en Comunicació Audiovisual

UNIVERSITAT
POLITÈCNICA
DE VALÈNCIA

ESCOLA POLITÈCNICA
SUPERIOR DE GANDIA

“REALITZACIÓ D’UN PROGRAMA RADIOFÒNIC SOBRE ESDEVENIMENTS D’ASPECTE SOCIAL I MUSICAL D’ÀMBIT PROVINCIAL AMB DISTRIBUCIÓ PODCAST ANOMENAT ‘TEMA OCULT’”

TREBALL FINAL DE GRAU

Autora:

Mar Jorge Aliaga

Tutor:

Juan Manuel Sanchis Rico

Cotutor:

Josep Àngel Mas Castells

GANDIA, 2018

RESUM

El present Treball Final de Grau té com a objectiu la realització i el desenvolupament d'un programa radiofònic amb distribució podcast que tracta esdeveniments de caràcter social, tant a través de l'art, de la música o d'actes de protesta als carrers, però tots amb un fons social. El podcast és una plataforma que forma part del projecte *crossmedia* "Tema Ocult".

El programa vol donar cobertura a les novetats del panorama social valencià, com els esdeveniments que s'han dut a terme al llarg de les últimes setmanes, les novetats dels grups de música reivindicativa o de protesta, i comptarà amb alguna entrevista o col·laboració d'una persona externa, bé per tractar algun tema d'actualitat o bé, perquè ens presente el projecte en el que està treballant.

El treball inclou la gravació del programa pilot d'una temporada curta abans de l'estiu de 4 programes en total, en la duració d'un mes. Cada un tindrà una duració d'uns 20-25'.

Primer, es defineix l'estil del programa, l'estructura i les seccions, i finalment es presenta un guió i una escaleta del primer programa. Per últim, es realitza la gravació i muntatge del primer programa o programa pilot.

podcast | social | ràdio | música | València

ABSTRACT

The main objective of the following Project is the development of a radio program with podcast distribution. The program is about events of social character, including art, music or protest actions on the streets; all of them with a social background. The podcast is part of a crossmedia project named with the same name: 'Tema Ocult'.

The program relates the latest episodes in the Valencian social scene, like events that have taken place during the last weeks or the protest music groups news, and will have an interview or collaboration of an external person on each program to talk about some issue or because he wants to talk about his project.

The Project includes the recording of the first program of a season of 4 programs. Each one will last about 20-25 '.

The first step is to put into practice the style of the program, the structure and the sections. Then, a script of the first program. Finally, the recording and editing of the pilot program.

podcast | social | radio | music | Valencia

ÍNDEX

1. INTRODUCCIÓ	6
1.1 Definició i objectius	6
1.2 Metodologia.....	6
1.3 Estructura de la memòria	6
2. PREPRODUCCIÓ	7
2.1 Idea i sinopsi	7
2.2 Nom del programa: 'Tema Ocult'	8
2.3 Públic objectiu	9
2.4 Programes referents	9
2.4.1 <i>Radioflautas</i>	10
2.4.2 <i>Al ras</i>	11
2.5 Emissores en què es podria emetre el programa.....	13
2.5.1 Ràdio Malva	13
2.5.2 Ràdio Klara	14
2.5.3 À punt ràdio	15
2.5.4 UPV Ràdio	16
2.6 Podcast	16
2.7 Estil del programa	18
2.8 Emissió i durada.....	20
2.9 Seccions del programa	20
2.9.1 Presentació i sumari	21
2.9.2 Reportatge	21
2.9.3 Secció musical.....	21
2.9.4 Entrevista / Col·laboració.....	22
2.9.5 Agenda	22
2.9.6 Comiat	22

3. PRODUCCIÓ	23
3.1 Guió literari.....	23
3.2 Guió tècnic	28
3.3 Escaleta	31
3.4 Gravació.....	33
4. POSTPRODUCCIÓ.....	34
4.1 Muntatge i edició	34
4.2 Selecció musical	35
5. CONCLUSIONS.....	36
6. BIBLIOGRAFIA	37

ÍNDIX DE GRÀFIQUES

<i>Gràfica 1.</i> Evolució audiència de ràdio i internet	17
<i>Gràfica 2.</i> Audiència per edat en ràdio i internet	17

1. INTRODUCCIÓ

1.1 Definició i objectius

Aquest Treball Final de Grau consisteix en la preproducció, producció i postproducció d'un programa radiofònic pilot d'àmbit provincial, d'uns 20-25' amb distribució podcast.

L'objectiu principal és crear un espai dinàmic que done cobertura als esdeveniments, actes i moviments socials que tenen lloc a la província de València. A més dels objectius secundaris, com donar suport a la llengua valenciana, millorar el llenguatge radiofònic i la locució, aprendre els processos d'una producció radiofònica i conèixer i posar en pràctica els coneixements tecnològics d'un estudi de ràdio.

1.2 Metodologia

La metodologia del treball ha sigut l'anàlisi, la investigació i la recerca d'informació per posar en ordre totes les idees i poder fer correctament l'elaboració i redacció de cada part del treball, com són la preproducció, el guió, l'escaleta del programa i, posteriorment fer la gravació del programa a l'estudi de ràdio i el muntatge del programa final.

1.3 Estructura de la memòria

La memòria del treball s'ha estructurat seguint els mateixos passos desenvolupats a les distintes fases del procés de creació.

Primerament, la fase de preproducció, on es presenta la idea del programa i en què consistirà. A més a més, és la fase on s'explica el nom del programa, el públic objectiu, la durada i les seccions que el componen i una anàlisi dels programes referents.

La segona fase és la de producció, on es presenta el guió literari i tècnic i l'escaleta del programa pilot. A més a més, s'ha dut a terme la gravació a l'estudi de ràdio del primer programa, com annex del treball.

Per últim, la fase de postproducció consisteix en l'explicació detallada de com s'ha dut a terme l'edició i el muntatge final del primer programa.

2. PREPRODUCCIÓ

2.1 Idea i sinopsi

El programa 'Tema Ocult' és una plataforma del projecte *crossmedia* del mateix nom, i naix amb la pretensió de cobrir aspectes de caràcter social que tenen lloc a la província de València, ja siga a través de la música, de l'art o d'esdeveniments reivindicatius al carrer. El programa té la intenció de donar cobertura i fer entrevistes a persones, artistes i col·lectius que, bé pel seu treball directe, o bé a partir de les seues obres, la seua música, el seu activisme, etc. estiguen implicats en causes socials. Les notícies que es tractaran al programa són d'àmbit provincial o d'àmbit generalista però sempre amb relació amb la província de València.

El que es vol tractar al programa són els aspectes que no tenen l'espai que es mereixen als mitjans convencionals, com els actes de protesta als carrers, les novetats musicals de grups valencians amb lletres reivindicatives o la visibilització de col·lectius o persones que lluiten pels seus drets.

La música tindrà un pes molt important al programa, ja que hi ha molts artistes i grups valencians que formen part del que es pot anomenar com "música

protesta". Aquests artistes s'han guanyat un lloc important al panorama social valencià gràcies a la reivindicació de les seues lletres, a les quals tracten, entre altres, aspectes com el feminisme, el racisme o la lluita de classes.

Les seccions que formaran el programa són les següents:

- **Presentació i sumari.** Es farà la presentació del programa i un breu resum dels aspectes que es tractaran al programa.
- **Reportatges.** En aquesta secció es parlarà dels últims esdeveniments que han tingut lloc mitjançant un reportatge radiofònic.
- **Secció musical.** Es tractaran els aspectes musicals més rellevants del moment, tant novetats musicals com algun acte pròxim on la música haja sigut protagonista.
- **Entrevista / Col·laboració.** Hi haurà un artista o persona a qui convidarem a parlar d'algun projecte en què estiga treballant.
- **Agenda.** Breu repàs dels pròxims actes que tinguen lloc a la província de València.
- **Comiat.** Acomiadament del programa.

2.2 Nom del programa: 'Tema Ocult'

El nom del programa, 'Tema Ocult', està relacionat directament amb la seua temàtica mitjançant diferents branques.

Per una banda, representa als aspectes de la societat que no es volen mostrar als grans mitjans de comunicació, per això són 'temes ocults'. No són actes populars i molt promoguts, si no tot al contrari, són esdeveniments que no tenen quasi repercussió ja que no els donen cobertura, però són molt importants i representatius per a la societat.

Per altra banda, també fa referència a la música, un aspecte molt destacat del programa. Hi ha molts grups que als seus CD tenen una cançó a la qual es refereixen com 'Tema Ocult' (*Hidden Track*), que és com una pista extra que

inclouen al seu àlbum. A més a més, és el títol d'una cançó d'un grup de rap reivindicatiu valencià, Los Chikos del Maíz.

2.3 Públic objectiu

El públic objectiu del programa són les persones joves, homes i dones, d'entre 16 a 30 anys, amb un perfil prou definit. Es tracta de persones compromeses i amb consciència política, als qui els agrada anar a festivals, consumidores de la música en valencià, interessades en les manifestacions artístiques o reivindicatives amb base social com les que es tracten al programa. A més, no es tracta només de militants polítics o activistes, sinó persones compromeses i preocupades pel context social.

2.4 Programes referents

És difícil trobar referents radiofònics per a 'Tema Ocult', ja que els mitjans de comunicació convencionals no ofereixen una programació de protesta o reivindicació ni donen suport a la música valenciana amb missatge social.

Per això, la major part dels referents formen part de ràdios lliures i independents, i que, generalment, també tenen presència en línia gràcies als podcasts. A més a més, són ràdios autogestionades que no utilitzen publicitat de cap tipus, el que fa que no depenguen de ninguna empresa que els condicione a l'hora de tractar certs temes.

És cert, que gràcies a l'apertura d'À punt, comencen a haver programes d'una temàtica pareguda. Programes com 'Al ras' o 'Territori sonor' que sí que donen cobertura a aspectes socials, cultura o a la música i artistes valencians.

2.4.1 *Radioflautas*

Es tracta d'un programa¹ que s'emet els dilluns de 19:00 a 21:00 en Radio Malva. Va nàixer després dels successos del moviment del 15M, on un grup d'amics va voler unir-se per crear un espai actiu que fóra un altaveu per diferents col·lectius i iniciatives, a més d'utilitzar el programa per fer reivindicació i denúncia social.

És un programa d'informació, difusió i entrevistes on parlen de qualsevol tema o notícia social d'àmbit generalista que siga notícia per alguna raó i que no es tracten als grans mitjans de comunicació. Temes com feminisme, migració, llibertats o drets humans ocupen part d'un programa en el que, a més, fan entrevistes a persones implicades en la notícia de la qual estan parlant o a persones expertes en els temes del dia.

D'altra banda, *Radioflautas* també està disponible en línia mitjançant el format podcast en plataformes com *ivoox*, de manera que es poden escoltar els programes tantes vegades com es vulga.

Aquest és un gran referent per a 'Tema Ocult' per la seua important càrrega social i per ser un programa lliure i autogestionat. A més que ajuden a donar visibilitat a gent o col·lectius igual que vol fer el nostre programa.

Radioflautas presenta una estructura senzilla. Els presentadors van introduint els temes a tractar i els van comentant. Tot això utilitzant temes musicals per separar seccions i notícies i per acomiadar el programa.

- **Començament.** El programa comença sempre amb la veu de Constantino Romero recitant el poema *Cualquier sistema*, de Leonard Cohen.
- **Capçalera del programa**
- **Presentació.** Els presentadors saluden als oients i es presenten a ells mateixos.
- **Notícies o temes del dia.** Els presentadors van exposant una a una les notícies que volen tractar i les van comentant. De vegades compten amb

¹ IVOOX. *Podcast Radioflautas*. Disponible en <https://www.ivoox.com/podcast-podcast-radioflautas_sq_f173781_1.html>

la presència d'algun expert en la matèria o algun implicat que els pot parlar d'allò que coneix.

- **Música de tancament.** Els presentadors s'acomiaden dels oients i dels col·laboradors i el programa s'acaba amb una cançó.

Les diferències més notòries que hi ha entre aquest programa i 'Tema Ocult' són la llengua i la durada. *Radioflautas* és un programa fet en castellà i amb una durada d'aproximadament 2 hores, mentre que 'Tema Ocult' és un programa presentat en valencià i amb una durada d'uns 20-25 minuts.

A més d'això, *Radioflautas* té una tendència de programa més informativa i, per tant, adopta un estil més seriós. D'altra banda, 'Tema Ocult' compagina el reportatge, la part més informativa, amb parts més dinàmiques com la secció musical o l'agenda.

2.4.2 *Al ras*

'Al Ras'² és un programa d'À punt presentat per la periodista Jèssica Crespo. Es tracta d'un magazín diari cultural i social que s'emet de dilluns a divendres de 10:00 a 13:00.

És un programa referent per a 'Tema Ocult' per la seua participació en les causes socials donant visibilitat, mitjançant reflexions, reportatges o debats, assumptes com l'eutanàsia, les drogues o l'ensenyament dels xiquets. A més, sempre tenen present temes com l'art i la cultura valenciana.

Compten amb col·laboracions, convidats i experts que acudeixen per parlar dels distints temes que estan presents al programa. A més d'això, tenen una secció feminista anomenada 'A cau de dona', on tracten de donar visibilitat al treball i la creativitat de les dones, mostrant la seua feina i entrevistant-les per donar a conèixer la importància del seu treball.

² À PUNT. *Al ras*. Disponible en <<https://www.apuntmedia.es/va/entreteniment/programes/escoltat-en-la-radio/al-ras>>

El programa compta amb una estructura marcada per blocs entre les 3 hores de la seua durada.

- **A la primera hora** es fa la presentació del programa, el sumari de les notícies i de totes les seccions que van a tindre lloc en eixe programa. A més a més, s'inclouen seccions com les de vida sana, natura o ciència.
- **A la segona hora** del programa té lloc l'entrevista, junt a altres seccions com la de xarxes socials o 'El racó de pensar' on veus expertes en la matèria donen la seua visió del tema que es va a tractar.
- **A la tercera hora** presenten altres espais, com la secció d'esport o la d'humor. A més, tanquen el programa sempre amb una agenda.

Tant 'Al ras' com 'Tema Ocult' comparteixen el valencià com a llengua principal del programa, però també existeixen trets importants que diferencien els dos formats.

En primer lloc, igual que amb *Radioflautas*, la durada d'ambdós programes és molt diferent, ja que el format d'À punt té una extensió de 3 hores. A més, també presenta diferències tant a l'estructura com als continguts. Per una part, al tractar-se d'un format tan llarg, està diferenciat per tres blocs, mentre que 'Tema Ocult' té una durada menor i no és necessari fer cap divisió.

D'altra banda, compten amb una programació que varia segons el dia d'emissió, és a dir, no tenen una estructura fixa, ja que tenen diverses seccions però no les fan totes en un mateix dia, sinó que canvia segons el programa. Contràriament, 'Tema Ocult' sí compta amb una continuïtat en aquest aspecte, degut a que presenta la mateixa forma en tots els programes.

Respecte als continguts, al tractar-se d'un magazín, 'Al ras' no només tracta aspectes socials, sinó que parla d'una gran variació d'assumptes. Aquesta és una gran diferència ja que 'Tema Ocult' es caracteritza justament perquè tots els temes que tracta tenen un fons social.

2.5 Emissores en què es podria emetre el programa

Per les característiques que té un programa com 'Tema Ocult', encaixaria en la graella d'una ràdio independent, com hem introduït abans. Una emissora que no compte amb grans inversors ni empreses que la controlen, sinó que siga una ràdio independent, solidària, lliure i compromesa amb els moviments socials.

Respectant aquests aspectes, destaquem dues emissores que poden encaixar perfectament en l'emissió d'un programa com 'Tema Ocult': Ràdio Malva i Ràdio Klara.

A més a més, les dues emissores estan associades a la ReMC ³. Aquesta és una organització que defensa el dret a la comunicació i la informació que promou projectes de televisió o ràdio comunitaris, és a dir, sense ànim de lucre.

Per altra banda, hi han dos emissores que, per les seus polítiques, també podrien emetre el programa: À punt ràdio i UPV ràdio.

2.5.1 Ràdio Malva

Aquesta és una emissora de ràdio dels Pobles de la Mar de València, en la 104.9 FM, la qual ja hem introduït abans en aquest treball. Es tracta d'una ràdio gestionada pels mateixos treballadors i finançada mitjançant esdeveniments, aportacions de persones individuals o gent que forma part del col·lectiu.

És una ràdio lliure per no dependre de cap organització, empresa o partit polític que pose límits a la llibertat d'expressió i, a més, no compten amb publicitat ni subvencions.

En Ràdio Malva⁴ es defenen uns valors d'integració, respecte i inclusió que fan que a la seua programació es defensen els drets humans i no hi haja espai per al sexisme, xenofòbia o homofòbia entre altres.

³ RED DE MEDIOS COMUNITARIOS. Disponible en <<https://medioscomunitarios.net/>>

En primer lloc, aquest mitjà va sorgir quan van subvencionar un grup de persones de la Malva-rosa, a València, per tal de fer millores al barri. Així, aquest grup de persones va crear el seu propi mitjà de comunicació per donar veu a la gent de la zona dels poblats marítims. Des d'aquell moment, van començar a créixer tant amb el senyal de ràdio com amb la seua presència en internet. Van passar d'emetre només als barris marítims, a aconseguir una senyal que arriba a quasi tota la ciutat de València.

La seua programació és una combinació de l'emissió de programes propis, com 'Dones i prou', '*Radioflautas*' o '*La Disidència*', amb programes d'altres emissores o podcasts com per exemple '*Kale Barraka*' (Radio Godella) o '*Carne Cruda*' (podcast).

A pesar que aquesta ràdio ja compta amb un programa amb una temàtica pareguda a la de 'Tema Ocult', com és *Radioflautas*, el programa sí podria encaixar en la graella de Ràdio Malva.

En primer lloc, tota la temàtica de *Radioflautas* es basa en tractar els temes o les notícies, mentre que a 'Tema Ocult' hi ha més variació gràcies a les diferents seccions amb les que compta, com són, per exemple, la secció musical o l'agenda d'esdeveniments.

En segon lloc, l'estructura no és la mateixa. 'Tema Ocult' té una durada molt inferior i, per això, es tracta d'un programa d'entreteniment més dinàmic, ja que en el programa de Ràdio Malva destaca la seua estructura informativa.

2.5.2 Ràdio Klara

Ràdio Klara⁵ té la seua emissió en la 104.4 FM i emet a la ciutat de València. És un altre clar exemple de ràdio lliure. Amb el seu lema "Ràdio Klara, lliure i llibertària", aquesta emissora és un mitjà de comunicació que representa la lluita social.

⁴ RADIO MALVA. Disponible en <<https://radiomalva.org>>

⁵ RADIO KLARA. Disponible en <<http://www.radioklara.org/radioklara/>>

A la seua programació destaquen programes com 'Lliure directe', un programa que ocupa els matins de Ràdio Klara, amb informació, entrevistes, tertúlies i amb espai propi per als col·lectius de la PAH⁶ o la plataforma CIE's⁷ No. Altre programa a destacar és l'anomenat '*Mondo lirondo*', un programa musical amb entrevistes on es pretén donar visibilitat i oportunitats a artistes valencians.

L'emissora va ser la primera ràdio lliure que va emetre a València. En un principi només ho feia en una franja horària de dilluns a divendres, però la ràdio va començar a créixer i, per tant, també les seues emissions fins al punt d'emetre durant tot el dia i cada dia de la setmana tant a la ràdio com a internet.

'Tema Ocult' aportaria a la graella de Ràdio Klara un espai dinàmic i juvenil on es continua donant veu als col·lectius als que l'emissora vol ajudar. A més d'ajudar a artistes o plataformes a donar-se a conèixer i mostrar el seu treball. Per tant, encaixaria a la programació d'aquesta emissora per tindre una temàtica amb els valors que promou.

2.5.3 À punt ràdio

Amb l'apertura de la nova televisió i ràdio valenciana, des d'À punt estan transmetent una imatge compromesa amb el poble i amb la llengua. A més, defensen els valors d'un mitjà públic i de qualitat que no vol cometre els errors passats de l'anterior mitjà valencià, RTVV⁸.

Per tot açò, À punt ràdio també podria ser una emissora indicada per emetre un programa com 'Tema Ocult', ja que comptaria a la seua graella amb un programa que defén les llibertats de les persones i defensa els valors humans. Així, À punt es mostraria com un mitjà sense censura i que respecta les opinions i ideologies de tot el món.

⁶ Plataforma de Afectados por la Hipoteca

⁷ Centro de Internamiento de Extranjeros

⁸ Ràdiotelevisió Valenciana

2.5.4 UPV Ràdio

Per la seua part, UPV Ràdio⁹ és un mitjà de comunicació universitari que vol donar oportunitats als estudiants ajudant a promoure els seus projectes i les seues idees. Per la qual cosa, 'Tema Ocult' tindria cabuda en una emissora així, ja que es tracta d'un format creat per joves i per a joves on, mitjançant el seu treball, volen aconseguir experiència i enriquir els seus coneixements.

A més d'això, la ràdio de la UPV ja emet programes amb una durada pareguda a la de 'Tema Ocult', per tant és un format que encaixaria amb aquestes característiques.

2.6 Podcast

A més de la possible emissió en alguna ràdio, 'Tema Ocult'¹⁰ serà un programa amb distribució podcast. El món dels mitjans de comunicació i la informació està molt lligat a internet. Les ràdios cada vegada tenen més presència en línia, amb la seua pròpia pàgina web, amb podcasts i amb retransmissions en directe de les seues emissions.

A més, com es pot veure a la ¹¹de l'EGM¹², on es troben estadístiques realitzades per l'AIMC¹³, l'audiència d'internet va creixent cada any de manera progressiva, mentre que la de la ràdio no està tenint una evolució augmentativa en els últims anys, sinó que, poc a poc, està perdent audiència.

Per altra banda, a la *Gràfica 2*¹⁴, es mostra com també és la població més jove (14-34), on entra el públic objectiu del programa, l'audiència majoritària d'internet, mentre que la de ràdio, és una població més adulta (de 35-44 anys).

⁹ UPV Radio. Disponible en <<http://www.upv.es/rtv/portada>>

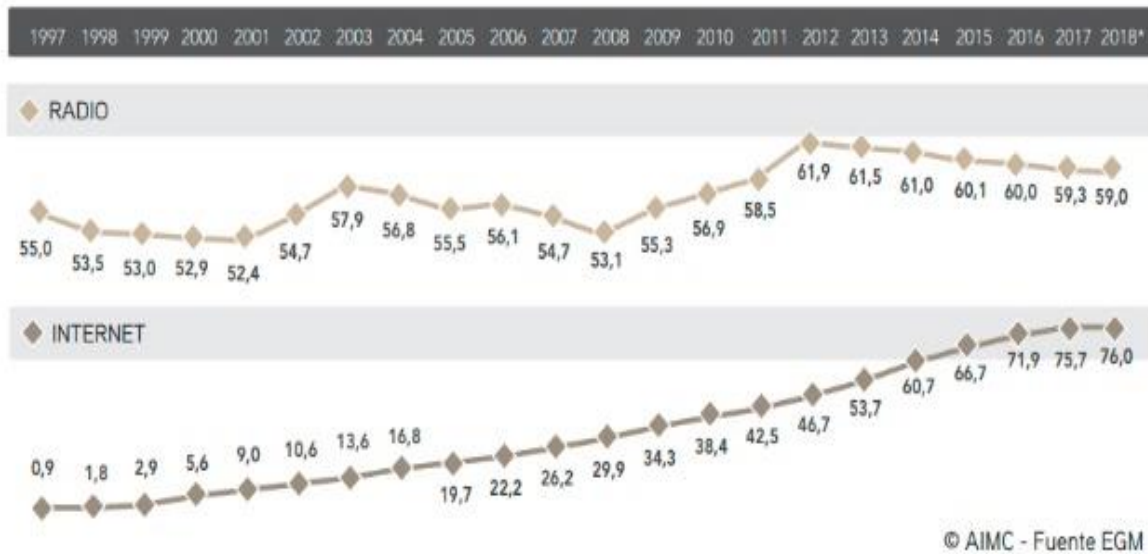
¹⁰ IVOOX. *Podcast Tema Ocult*. Disponible en <http://www.ivoox.com/tema-ocult-pilot-audios-mp3_rf_26488272_1.html>

¹¹ ASOCIACIÓN PARA LA INVESTIGACIÓN DE MEDIOS DE COMUNICACIÓN. *Audiencia de internet*. Disponible en <<https://www.aimc.es/a1mc-c0nt3nt/uploads/2018/04/internet118.pdf>>

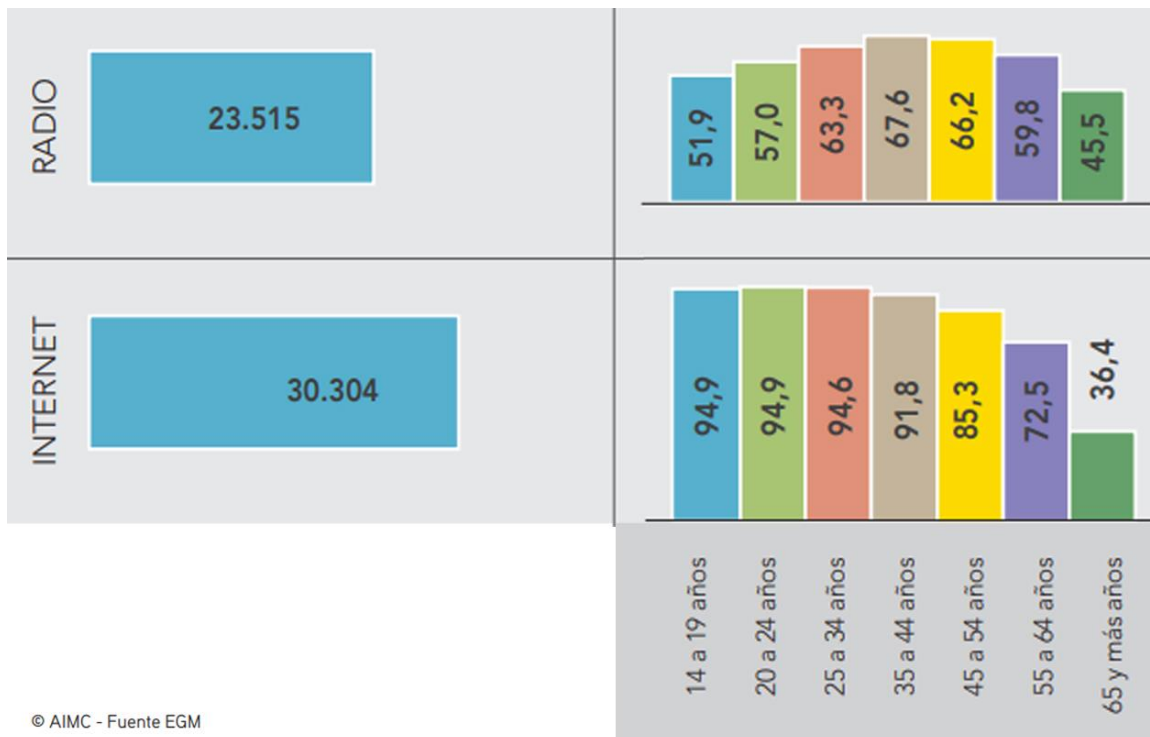
¹² Estudio General de Medios

¹³ Asociación para la Investigación de Medios de Comunicación

¹⁴ ASOCIACIÓN PARA LA INVESTIGACIÓN DE MEDIOS DE COMUNICACIÓN. *Resumen General abril 2017 a marzo 2018*. Disponible en <<https://www.aimc.es/a1mc-c0nt3nt/uploads/2018/04/resumegm118.pdf>>

Gràfica 1. Evolució audiència de ràdio i internet
(Font: EGM, abril 2017 a març 2018).

Gràfica 2. Audiència per edat en ràdio i internet
(Font: EGM, abril 2017 a març 2018).

La distribució mitjançant podcasts sempre és una opció possible. A més, és una manera lliure i fàcil de poder escoltar un programa sense dependre dels horaris de la programació i inclús, mentre estiga l'opció de descàrrega, és possible escoltar-lo sense estar connectat a internet.

Per afegiment, tenint en compte el públic objectiu de 'Tema Ocult', l'opció d'utilitzar el podcast és més encertada. Cada vegada més gent escolta els programes de ràdio per internet, a través dels podcasts, sobretot la població més jove.

Els programes gravats es poden pujar directament a la pàgina web del programa i també distribuir-los a través d'una altra plataforma que treballa amb podcasts com poden ser *Ivoox* i *SoundCloud*.

Aquestes són dos de les plataformes més conegudes. Es tracta de plataformes en línia de distribució i emmagatzematge de podcasts, on es poden escoltar, descarregar i compartir els àudios que es troben pujats a la plataforma.

Qualsevol persona té l'opció de pujar un àudio i, així, poder promocionar-se a través d'internet. A més, aquestes plataformes tenen l'opció de poder compartir a les xarxes socials, el que fa que es pugui fomentar la participació d'altres usuaris.

2.7 Estil del programa

L'estil del programa es caracteritza per ser senzill i natural, amb un llenguatge col·loquial perquè tothom pugui entendre perfectament allò que s'està contant. A part del llenguatge, les locucions també han de ser clares i precises per aconseguir que l'oient pugui seguir bé el ritme del programa. Per això es fa una anàlisi dels aspectes a seguir per tal d'aconseguir complir l'objectiu de millorar la locució.

El locutor/a representa el primer contacte entre l'emissora i el públic. És el professional qui ha de marcar el ritme, la melodia, l'estil, la dinàmica i la personalitat (Domínguez, 2015). Per això, cal modular la veu amb el to

corresponent per a cada estil de programa. Com que l'estil de 'Tema Ocult' és més informal i despreocupat, les locucions han de seguir aquesta línia.

S'ha d'aconseguir marcar el ritme del programa amb una locució interessada i entusiasmada, saber com utilitzar els silencis i les pauses en els moments que ho demanen, a més de posar èmfasi en les paraules clau de les frases que s'estan dient. A més, s'ha d'aconseguir vocalitzar amb precisió cada una de les paraules que s'utilitza.

Per altra banda, per aconseguir una bona locució adequada a aquest tipus de format s'ha d'utilitzar un llenguatge més directe i senzill, de manera que es faran servir un tipus de paraules en lloc d'altres. Per exemple, es deixarà de costat el relatiu "els quals" per tal d'emprar "els que" i, així aconseguir una locució més natural. A més d'això, s'utilitzaran els demostratius "este/a", "estos/es" en compte d'usar "aquest/a" i "aquests/es" per així facilitar la locució a l'oient i fer ús d'una parla més col·loquial.

Aquesta decisió també està relacionada amb la influència que va tindre l'anterior televisió valenciana, Canal 9, difonent un tipus de model lingüístic particularista, és a dir, amb una tendència a ajustar els trets de la parla col·loquial a la comunicació pública i utilitzar la varietat lèxica valenciana.

En un principi, aquest model no era molt compromés amb la normalització lingüística, però va començar a evolucionar cap a la naturalitat i, això feia més fàcil la seua expansió i, per tant, s'allunyava de les relacions ideològiques.

Alguns trets característics d'aquest model de llengua són, per exemple, l'ús de la lletra 'u' en compte de la 'v' en paraules en femení, com "teua" o "meua". A més, aquesta varietat lingüística és la més present a la província de València.

Per altra banda, a pesar de donar informacions als reportatges, no es tracta d'un programa informatiu; per tant, no adopta un estil seriós, sinó més desenfadat, també adaptat al públic objectiu que l'escolta.

Es tracta d'un espai dinàmic, on la música té una gran presència i importància al llarg de tot el programa. A més de les cançons presents en la secció musical, n'hi haurà més, amb un paper més protagonista, com les que separen les parts del programa o la música de capçalera, o bé, com a fons en altres parts.

2.8 Emissió i durada

La durada del programa 'Tema Ocult' serà d'uns 20-25 minuts. S'ha triat aquesta durada per creure que és la més adequada per un format com aquest.

No es tracta d'un programa de llarga duració perquè no fóra massa pesat ni monòton per als oients. L'elecció d'una durada més curta és perquè es tracta d'un programa dinàmic, juvenil i d'entreteniment, per això s'ha considerat el temps escollit com el més idoni. D'aquesta manera el programa es defineix amb un ritme alegre, enèrgic i actiu.

A més, amb els continguts que ofereix el programa, el temps final que té no és poc ni excessiu, sinó el necessari per donar la informació que es vol transmetre.

Per altra banda, si es comptara amb una emissora de ràdio que el volguera emetre, l'emissió seria cada dijous a les 22 hores. És un horari pensat per als oients més joves, al tractar-se d'un dia proper al cap de setmana. Però, en un principi, la distribució està pensada per fer-se en format podcast, per tant, qualsevol persona que vulga escoltar els programes els tindrà penjats a la pàgina i no haurà de dependre de cap horari.

2.9 Seccions del programa

Les seccions són cada una de les parts diferenciades amb les quals, sense formar part de la continuïtat, es pot dividir un programa (Ortiz, Volpini, 1995). El programa sempre comptarà amb la mateixa estructura, determinada per les distintes seccions que el formen, ja introduïdes amb anterioritat en aquest treball. Amb l'existència de seccions, el programa es separa per parts adoptant una estructura més dinàmica i evitant la monotonia.

A continuació expliquem amb més detall cada una de les seccions que formen el programa.

2.9.1 Presentació i sumari

Es tracta del començament del programa. Primer, s'introdueix la música de capçalera i després de sonar uns segons, comença la locució de la presentadora donant la benvinguda al programa a tots els oients. Una vegada s'hagen presentat, a continuació es donarà pas al sumari on s'anuncien els aspectes que es van a tractar al llarg del programa.

2.9.2 Reportatge

Aquesta secció és una part molt important del programa, on es parlarà, a través d'un reportatge radiofònic, d'un tema d'actualitat social. Als reportatges es combinen narracions i recursos sonors que el llenguatge radiofònic utilitza per ambientar la informació: testimonis, so ambiental, música, etc. (Ortiz i Volpini, 1995).

Les presentadores, narraran els fets de l'esdeveniment per explicar els fets als oients. A més de les locucions de les presentadores, el reportatge estarà format per talls de veu del mateix esdeveniment, de les persones de qui s'està parlant o d'àudios d'arxiu que formen part o estiguen relacionats amb l'esdeveniment del qual s'està informant.

2.9.3 Secció musical

Ací és on es tractaran els aspectes més rellevants del panorama musical social valencià del moment. S'informarà de les notícies més importants de la música reivindicativa i amb missatge social valenciana o d'algun acte que tinga lloc a la província de València.

Es parlarà, a més, de les novetats musicals dels grups com nous àlbums, noves cançons, videoclips o informació important que hagen donat últimament.

2.9.4 Entrevista / Col·laboració

Una persona serà convidada a cada programa, bé com a entrevistat o bé com a col·laborador per parlar d'algun tema de l'actualitat social.

S'entrevistaran artistes o gent d'algun col·lectiu que es dedique, mitjançant el seu treball, a aspectes del panorama social.

Per altra banda, es donarà veu a gent anònima que estiga treballant en algun projecte i que vulga compartir-lo, de manera que ens puga explicar de què tracta la seua feina.

2.9.5 Agenda

L'agenda és l'última secció del programa abans de l'acomiadament. Es farà un breu repàs on s'exposaran els pròxims esdeveniments i actes que tindran lloc a la província de València i que estiguen relacionats amb la temàtica del programa.

2.9.6 Comiat

El programa finalitzarà amb l'acomiadament per part de les presentadores, donant les gràcies als oients per escoltar-lo i recordant que poden tornar a sentir el programa a través del podcast. L'acomiadament també estarà acompanyat per música.

3. PRODUCCIÓ

3.1 Guió literari

'TEMA OCULT' - (PROGRAMA PILOT)

MÚSICA DE CAPÇALERA

PRESENTACIÓ

Bon dia, benvinguts i benvingudes totes al primer programa de 'Tema Ocult'. Ací estem Mar Jorge i Minea Licer per parlar-vos dels moviments socials, artístics i culturals que ocupen l'actualitat valenciana.

Hui vos contarem la situació de *Las Kellys*, una associació formada per treballadores de neteja dels hotels, qui presentaren a la Casa de la Dona de València el seu curtmetratge '*Organizar lo (im)posible*'.

A la nostra secció musical, parlarem de 'V', el nou single i videoclip feminista del grup valencià Pupil·les, a més dels nous àlbums de *Machete en boca*, la rapera *JazzWoman* i la nova cançó de Boikot en col·laboració amb quatre grups valencians.

D'altra banda, hui comptem amb la col·laboració d'Aitor Ruiz, un estudiant de Comunicació Audiovisual de la Universitat Politècnica de València. Amb ell parlarem d'uns dels temes que més presència té actualment a la societat, no només valenciana, sinó també espanyola: la llibertat d'expressió.

Per últim, no vos podeu perdre els pròxims esdeveniments que tindran lloc a la província de València.

Comencem!

MÚSICA

REPORTATGE – Las Kellys

Treballadores de la neteja dels hotels, junt a amics i familiars, cansades de treballar amb unes condicions laborals cada dia pitjor, van decidir crear l'**Associació Las Kellys**. Aquest nom el van traure de l'expressió '*las que limpian*' que és el terme amb que, normalment, la gent es refereix a elles, de vegades inclús de manera despectiva. Amb la formació de l'associació, volen donar visibilitat als problemes amb què es troba dia a dia a la seua feina una cambrera de pis. A més, exigeixen canvis en l'Estatut dels Treballadors, perquè milloren les seues condicions precàries i es puguin complir els seus drets com a empleades.

Les jornades laborals interminables, els contractes temporals, el desgast físic i l'acomiadament improcedent són algunes de les característiques que defineixen aquest treball.

Tall de veu - Declaracions

Les treballadores denuncien també les condicions precàries amb les que han de treballar i el tracte denigrant que reben des dels hotels on treballen. Les fan netejar una quantitat de dormitoris molt superior a la que deurien de fer i, inclús, poden arribar a cobrar 2,50€ per habitació i només compten amb 20 minuts per arreglar-la. A més, no poden realitzar actes que les ajudaria en el seu treball diari com fer servir el mateix ascensor que els clients, utilitzar l'aire condicionat mentre netegen o, fins i tot, beure aigua als corredors de l'hotel.

Tall de veu – Condicions precàries

Un dels grans problemes que tenen *Las Kellys* és l'externalització. La precarietat del treball, provoca que la majoria de les treballadores patisquen alguna malaltia per culpa de l'esforç físic i l'estrès al que estan sotmeses, però l'empresa no les ajuda a l'hora de demanar la baixa laboral, sinó que les acomiada sense cap responsabilitat.

Tall de veu – Declaracions baixa laboral

Totes aquestes injustes situacions han portat a *Las Kellys* a realitzar un curtmetratge on contenen com és el dia a dia d'una cambrera de pis. El vídeo el presentaren a la Casa de la Dona de València on també acudiren algunes de les representants de *Las Kellys* Benidorm per contar de primera mà les horribles circumstàncies en què han de treballar.

A continuació podeu escoltar el tràiler de '*Organizar lo (im)posible*'.

Tall de veu – Tràiler curtmetratge

RÀFEGA SEPARACIÓ

SECCIÓ MUSICAL

Estrenem la nostra secció musical amb el nou tema de **Pupil·les**. Es tracta d'una reivindicació feminista amb el títol '**V**', i tota una oda a la vagina i a la masturbació femenina.

Inspirada en l'obra *Els monòlegs de la vagina* de la dramaturga i activista Eve Ensler i amb vivències personals de les cantants, el grup valencià pretén normalitzar la masturbació vaginal, i la pròpia vagina, assumptes que encara són tractats com a tabú en la nostra societat.

A més, Pupil·les també ha acompanyat el nou single amb un videoclip dirigit i il·lustrat per Gemma Moltó.

--

Machete en boca torna amb el '*Volumen 3*' dels seus àlbums. El grup format per les quatre raperes **JazzWoman, La Prima, La Charli i San** estrenen el disc '**A machete voy**', nom que també dóna títol al nou single on fan una barreja del seu característic rap amb uns ritmes llatins que creen un ambient alegre i festiu,

com demostren al videoclip, on, a més, estan acompanyades per més artistes del món del rap com són el grup català *Tribade* o la rapera valenciana Tesa.

El grup llançava fa mesos un avançament d'aquest àlbum amb el primer single, '*Creen que saben que*'.

A més, aquestes cançons les pots escoltar ja a *Spotify*, i és que el grup acaba d'incorporar-se a aquesta plataforma, igual que **JazzWoman**. La rapera no només està de celebració pel nou disc de *Machete en boca*, sinó que també acaba d'estrenar el seu primer àlbum en solitari.

Es tracta de **Bagheera**, l'àlbum de 8 cançons que llança després de l'avançament del primer single del disc amb el títol '**Aspai que bolques**'.

Bagheera és un disc ple de cançons feministes que parlen de dones properes a la rapera, envoltades d'una diversitat d'estils musicals com el rap, el *reggaeton* o la *bachata*.

A més, el disc ha comptat amb moltes col·laboracions, com la de Tesa, Del Olmo i, fins i tot, la il·lustradora de 'Tres voltes rebel', qui ha sigut l'encarregada del disseny de tot l'àlbum.

Per acabar la secció, destaquem l'última cançó del grup **Boikot** que ha comptat amb la col·laboració de quatre dels grups amb més renom de tot el panorama cultural valencià: **La Raíz, Zoo, Aspencat i Los Chikos del Maíz** participen al nou tema del grup madrileny, '**Hablarán las calles**'.

La cançó, el videoclip del qual està gravat, en part, a Gandia, és tota una protesta contra la repressió i corrupció de l'estat i una crida a la unió d'un poble que ha d'alçar-se per lluitar contra cada injustícia.

MÚSICA

COL-LABORACIÓ – Aitor Ruiz (estudiant de comunicació)

Bé, hui en aquest primer programa, comptem amb la presència d'un col·laborador. Es tracta d'Aitor Ruiz, que estudia el grau de Comunicació Audiovisual a l'Escola Politècnica Superior de Gandia, de la UPV.

Presentació col·laborador

El tema que anem a tractar hui ací és ni més ni menys que la llibertat d'expressió. Últimament estem veient com la llibertat està sent reprimida per part de l'Estat o per part d'empreses privades, bé amb censura o, fins i tot, condemnat a gent com estan sent els rapers per expressar la seua opinió a través de les lletres d'una cançó.

Fa res que a la ciutat de València va tindre lloc un altre cas de censura. I és que el concert que anava a tindre lloc a l'edifici *Veles e Vents* del grup català *Ebri Knight* i el valencià *Herba negra* va ser cancel·lat per motius purament polítics i ideològics.

Este cas només es suma a una llarga llista d'atacs a la llibertat d'expressió. La setmana passada, la plataforma **No Callarem** va promoure a València una concentració de recolzament al raper Valtònyc, qui també està condemnat a presó per expressar-se lliurement a través de les seues lletres.

MÚSICA

AGENDA

Entrem en els últims minuts de programa i comença l'agenda d'esdeveniments. Agafeu nota perquè l'estiu ve carregat d'activitats que no vos podeu perdre.

El dia **30 de maig**, la '*Comissió d'Ajuda al Refugiat - País Valencià*' organitza al Teatre Micalet de València el III Concert Solidari 'Casa Meua és Casa Vostra'

Els dies **1 i 2 de juny**, l'Espai Violeta de Mislata organitza unes jornades feministes amb dinars, taules redones, debats i projecció de documentals.

El **16 de juny**, celebrant el dia de l'**Orgull LGTB**, el col·lectiu **Lambda** (col·lectiu de lesbianes, gais, transsexuals i bisexuals) organitza a València, com cada any, la festa de reivindicació de la diversitat sexual de gènere i familiar.

A més, el col·lectiu **Lambda** també organitza a València fins al **23 de juny** la **Mostra La Ploma**. Es tracta d'un festival internacional de cinema i cultura que defèn la diversitat sexual.

COMIAT

Bé, doncs fins ací el primer programa de 'Tema Ocult'. Moltes gràcies a tots i totes les oients per seguir-nos. Vos recordem que també podeu tornar a escoltar el programa al nostre podcast.

Moltes gràcies a totes, ha sigut un plaer!

Fins la pròxima!

MÚSICA

3.2 Guió tècnic

A continuació, es mostra el guió tècnic utilitzat per a la realització del programa pilot de 'Tema Ocult'.

CONTROL	DURACIÓ	LOCUCIÓ
PP Música capçalera	30''	
PF Música		
PP MICRO 1 i 2	2' 20''	Loc. 1 i Loc. 2 Presentació i sumari dels temes a tractar

CONTROL	DURACIÓ	LOCUCIÓ
PP Música		
PF Música		
PP MICRO 1	1' 17"	Loc. 1 Reportatge <i>Las Kellys</i>
PP Declaracions <i>Las Kellys</i>		
PP MICRO 2		Loc. 2 Reportatge <i>Las Kellys</i>
PP Declaracions Condicions precàries	57"	
PP MICRO 1		Loc. 1 Reportatge <i>Las Kellys</i>
PP Declaracions Baixa laboral	1'	
PP MICRO 2		Loc. 2 Reportatge <i>Las Kellys</i>
PP Tràiler curtmetratge ' <i>Organizar lo (im)posible</i> '	56"	
PP Ràfega separació		
PP Música Secció musical		
PF Música Secció musical		
PP MICRO 1	1' 17"	Loc.1 Secció Musical: Pupil·les
PP Música		

CONTROL	DURACIÓ	LOCUCIÓ
PF Música		
PP MICRO 2	1' 25"	Loc. 2 Secció Musical: <i>Machete en boca (A machete voy)</i>
PP Música		
PF Música		
PP MICRO 2	58"	Loc. 2 Secció Musical: <i>Machete en boca (Creen que saben que)</i>
PP Música		
PF Música		
PP MICRO 1	1' 28"	Loc. 1 Secció Musical: <i>JazzWoman</i>
PP Música		
PF Música		
PP MICRO 2	1' 36"	Loc. 2 Secció Musical: <i>Boikot</i>
PP Música		
PF Música		
PP Ràfega separació		
PP Música Col·laboració		

CONTROL	DURACIÓ	LOCUCIÓ
PF Música Col·laboració		
PP MICRO 2	5' 03"	Loc. 2 Presentació col·laborador i tertúlia sobre el tema del dia: Llibertat d'expressió
PP Ràfega separació		
PP Música		
PF Música		
PP MICRO 1 i 2	2' 36"	Loc. 1 i Loc. 2 Agenda
PP Música		
PF Música		
PP MICRO 1 i 2	1' 06"	Loc. 1 i Loc. 2 Comiat
PP Música		
PF Música i <i>fade out</i>		

3.3 Escaleta

Programa: Tema Ocult Edició: Programa pilot Duració: 20' Data d'emissió: 27/05/18	Locutores: Mar Jorge i Minea Licer Col·laborador: Aitor Ruiz
--	---

HORA	ÀUDIO	SECCIÓ	DURACIÓ	TOTAL
22:00:00	<i>Rude Girl</i> (Auxili)	INTRO MUSICAL	30''	30''
22:00:30	<i>Rude Girl</i> (Auxili)	PRESENTACIÓ	2' 20''	2' 50''
22:02:50	Declaracions treballadores	REPORTATGE <i>Las Kellys</i>	1' 17''	4' 7''
22:04:07	Declaracions condicions precàries	REPORTATGE <i>Las Kellys</i>	57''	5' 4''
22:05:04	Declaracions baixa laboral	REPORTATGE <i>Las Kellys</i>	1'	6' 4''
22:06:04	Tràiler <i>curtmetratge</i>	REPORTATGE <i>Las Kellys</i>	56''	7'
22:07:00	V (Pupil·les)	SECCIÓ MUSICAL	1' 17''	8' 17''
22:08:17	<i>A machete voy (Machete en boca)</i>	SECCIÓ MUSICAL	1' 25''	9' 42''
22:09:42	<i>Creen que saben que (Machete en boca)</i>	SECCIÓ MUSICAL	58''	10' 40''
22:10:40	<i>Aspai que volques (JazzWoman)</i>	SECCIÓ MUSICAL	1' 28''	12' 08''

HORA	ÀUDIO	SECCIÓ	DURACIÓ	TOTAL
22:12:08	<i>Hablarán las calles</i> (Boikot)	SECCIÓ MUSICAL	1' 36"	13' 44"
22:13:44	<i>Los Borbones son unos ladrones</i> (No Callarem)	COL-LABORACIÓ	5' 03"	18' 47"
22:18:47	La nit és nostra (Roba estesa ft. Mafalda)	AGENDA	2' 36"	21' 23"
22:21:23	La nit és nostra (Roba estesa ft. Mafalda)	COMIAT	1' 06"	22' 29"

3.4 Gravació

Durant el procés de gravació, s'enregistren les veus de les dues locutores a l'estudi de ràdio de l'EPSG. Només es graven les veus perquè els efectes, la música i la resta d'àudios que es necessiten per aconseguir el programa final, seran inclosos en la part de Postproducció, on es durà a terme el muntatge del pilot.

Els àudios de les declaracions de Las Kellys són àudios d'arxiu trets de diverses entrevistes que els han fet i del seu documental '*Organizar lo (im)posible*' que presentaren a la Casa de la Dona de València.

Com que aquest és un programa pilot, no s'ha pogut aconseguir una entrevista a cap artista; per això, vam comptar amb la presència d'un estudiant de la universitat com a col·laborador per parlar d'un tema d'actualitat.

Com ja s'ha dit abans, la gravació va tindre lloc a l'estudi de ràdio de l'Escola Politècnica Superior de Gandia, on es troben tots els recursos necessaris i l'equip tècnic per fer aquest treball. A més, el programa utilitzat per enregistrar les veus i, posteriorment editar-les, va ser l'Adobe Audition.

4. POSTPRODUCCIÓ

4.1 Muntatge i edició

Com ja s'ha mencionat abans, el programa 'Tema Ocult', va ser muntat i editat amb el programa Adobe Audition, ja que és un software que hem utilitzat en algunes assignatures del grau de Comunicació Audiovisual i que també es troba disponible a l'estudi de ràdio de la universitat per enregistrar les locucions.

El procés de muntatge va començar editant les veus de les presentadores que vam gravar a l'estudi, respectant l'ordre establert al guió literari. Es van retallar els silencis i la informació no rellevant, i es van muntar les declaracions.

En primer lloc, es va editar la secció del reportatge. Una vegada preparades les veus de les presentadores, el segon pas va ser introduir els talls de veu i els àudios seleccionats de les declaracions de *Las Kellys*, per poder muntar un bon reportatge radiofònic. Després, va ser el torn de les altres seccions, ja més dinàmiques, sobretot la de la col·laboració, ja que hi havia menys que editar al tractar-se d'una tertúlia.

Quan les seccions ja van estar acabades, es va passar a introduir la música i les ràfegues de separació. S'editaren les cançons seleccionades i es van inserir al seu lloc corresponent segons marcava l'escaleta.

Per últim, quan ja està tota la informació del programa muntada, l'últim pas de l'edició va ser ajustar el volum de tot l'arxiu perquè el resultat siga natural i uniforme i que, així, no hi haja cap irregularitat.

El projecte es va exportar en format *wav* per tindre una emissió de màxima qualitat. Per altra banda, també es va exportar el format *mp3* per a la seua distribució podcast.

4.2 Selecció musical

La cançó inicial triada com a capçalera del programa és '*Rude girl*' del grup d'Ontinyent 'Auxili'. S'ha escollit aquesta cançó per diversos motius. En primer lloc, 'Auxili' és una banda que forma part del panorama musical de protesta i reivindicació valencià. A més a més, es tracta d'una cançó molt alegre i amb un ritme que compagina molt bé amb l'estil de 'Tema Ocult'.

D'altra banda, per separar les diferents seccions que formen el programa, s'ha fet ús d'una ràfega perquè es vera clara la separació d'espais. Després de la ràfega comença directament una cançó que dóna per iniciada la secció següent.

5. CONCLUSIONS

Una vegada finalitzat aquest projecte, s'ha reflexionat sobre els resultats obtinguts amb una valoració positiva, tant en l'àmbit personal com en el professional, ja que l'objectiu principal de creació d'un programa radiofònic de temes socials ha sigut complit.

Des d'un primer moment es va escollir realitzar aquest tipus de treball perquè es tracten temes que són d'interés personal i es volia arribar a crear un espai dinàmic on es parlara d'això, per tant, a part de l'objectiu principal, també s'han complit els secundaris. Durant la realització del treball, s'ha pogut posar en pràctica els coneixements que s'havia estat donant a la universitat i s'ha pogut evolucionar i millorar en aquest aprenentatge, com els processos que tenen lloc en una producció radiofònica, el llenguatge i la locució o el funcionament d'una cabina de ràdio.

Per la part personal, també hi ha satisfacció, ja que s'ha pogut crear un programa de ràdio a partir d'una idea que es tenia. S'ha sabut com organitzar les parts que anava a tindre aquest treball, des de la investigació i recerca d'informació fins a la realització dels guions i el muntatge del programa.

Una vegada finalitzat el treball, es vol continuar amb el projecte. Per tant, es complirà la idea inicial de gravar una temporada sencera de 4 programes, per emetre'ls durant un mes al principi de l'estiu. A més a més, una vegada estiga la temporada gravada, es contactarà amb alguna de les ràdios que hem analitzat com a possibles emissores del programa, com UPV ràdio, per si estiguera interessada en emetre 'Tema Ocult'.

Per altra banda, si els resultats de la primera temporada són satisfactoris, s'obrirà la possibilitat de fer més temporades i, fins i tot, amb més programes per temporada.

6. BIBLIOGRAFIA

- DOMÍNGUEZ, S. (2015). *La radio. Un medio cercano*. CreateSpace Independent Publishing Platform.
- FRECHINA, J. V. (2011) *La cançó en valencià: dels repertoris tradicionals als gèneres moderns*. Generalitat Valenciana.
- GONZÁLEZ COLLANTES, C. (2008). *Una llengua musicada*. Documenta Balear S.L.
- MAS, J. À. (2008). *El morfema ideològic*. Benicarló, Onada Edicions.
- ORTIZ, M. A. y MARCHAMALO, J. (1997). *Técnicas de comunicación en radio: la realización radiofónica*. Barcelona, Paidós.
- ORTIZ, M. A., VOLPINI, F. (1995). *Diseño de programas en radio: guiones, géneros y fórmulas*. Barcelona, Paidós.
- RIAÑO, F. (2017). *Todo Sobre Podcast 2018: No es más radio, es mejor*. Publicat de manera independent.
- RODERO, E. (2011). *Creación de programas de radio*. Síntesis.
- TENORIO SANTOS, I. (2008). *Podcast: Manual de podcaster*. Barcelona, Marcombo.